

GEOGRAFIK KO'RSATKICHLARNING XUSUSIYATLARI HAMDA SIFAT KAFOLATINI TA'MINLASH MASALALARI

To'rayev Furqat Xolmatovich

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

furkat.turaev01@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada geografik ko'rsatkichlarning xususiyatlari va mahsulot sifatini kafolatlash mexanizmlarinazariy hamda huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Geografik ko'rsatkichlar – bu mahsulotning sifati, obro'si yoki boshqa o'ziga xos xususiyatlari ma'lum bir hudud bilan bog'langan intellektual mulk obyektidir. Tadqiqotda geografik ko'rsatkichlarning asosiy xususiyatlari: hududga xosligi, tarixiy va madaniy ahamiyati, shuningdek, tabiiy va inson omillarining mahsulot sifatiga ta'siri ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, maqolada sifatni kafolatlash tizimlari ham ko'rib chiqiladi: ishlab chiqaruvchilar tomonidan ichki nazorat va rasmiy intellektual mulk organlari tomonidan doimiy monitoring. Maxsus e'tibor ishlab chiqaruvchilar huquqlari va iste'molchilar manfaatlarini muvozanatlash, shuningdek sifat nazoratini samarali amalga oshirishdagi qiyinchiliklarga qaratilgan. Tadqiqot natijasida xulosa qilinadiki, mustahkam huquqiy asos va tizimli sifat nazorati mexanizmlari geografik ko'rsatkichlarga bog'langan mahsulotlarning haqiqiylikini va obro'sini saqlash uchun muhimdir.

Kalit so'zlar: *geografik ko'rsatkichlar, geografik ko'rsatkichlarning xususiyati, geografik ko'rsatkichlarning sifati, xususiyatlarni saqlashni nazorat qilish.*

KIRISH

Jahon savdo tashkilotining to'laqonli a'zosi bo'lish yo'lidagi harakatlar doirasida 2022-yilda "Geografik ko'rsatkichlar to'g'risida" qonunning qabul qilinishi ushbu sohada judayam katta qadam bo'ldi. Bu eng avvalambor oldindan ham mavjud bo'lgan lekin huquqiy himoya yetishmayotgan mahsulotlarni huquqiy jihatdan qo'llab quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etdi. Mazkur qonunining 3-moddasida geografik ko'rsatkichlarga rasmiy ta'rif berilgan: "Tovarni muayyan geografik obyektlar hududidan kelib chiqqan tovar sifatida identifikatsiyalovchi belgi geografik ko'rsatkich deb e'tirof etilib, unda tovarning sifati, nom qozonganligi yoki boshqa xususiyatlari (bundan buyon matnda tovarning xususiyatlari deb yuritiladi) uning geografik jihatdan kelib chiqishiga sezilarli darajada bog'liq bo'ladi. Mazkur

geografik obyekt hududida tovarni ishlab chiqarishning tovarning xususiyatlarini shakllantirishga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan bosqichlaridan loaqal bittasi amalga oshirilishi kerak"¹. Biz aynan ushbu ta'rifdan kelib chiqib ba'zi bir tushunchalarga izoh berib o'tishimiz lozim. Ya'ni har qanday tovar geografik ko'rsatkich deb topilishi mumkin. Masalan, qishloq xo'jaligi mahsulotlari, hunarmandchilik mahsulotlari, milliy taomlar hamda ichimliklar geografik ko'rsatkich deb e'tirof etiladi va bu ro'yxatni ko'plab davom ettirishimiz mumkin, chunki, qonunda tovarga nisbatan hech qanaqa cheklov mavjud emas. Bundan tashqari ta'rifda tovarning obro'si, sifati yoki boshqa xususiyatlari haqida so'z boradi. Bunda qonun chiqaruvchi geografik ko'rsatkich uchun yuqorida sanab o'tgan uchala xususiyat (obro', sifat, xususiyat)dan loaqal bittasining bo'lishi tovarni geografik ko'rsatkich sifatida e'tirof etilishi uchun yetarli ekanligini ta'kidlaydi. Aynan ushbu belgisi bilan geografik ko'rsatkichlar tovar kelib chiqqan joy nomidan farqlanadi. Butunjahon Intellektual Mulk Tashkilotining ta'kidlashicha, "sifat" atamasi mahsulotning ma'lum bir sifat darajasini emas — balki uning xususiyatini anglatadi; bu esa mahsulotni geografik kelib chiqishi asosida ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Shu ma'noda mahsulotning aniq tavsifi yoki uni tayyorlash usuli ham "sifat"ni belgilashi mumkin². Geografik ko'rsatkichlar faqat sifatga ega mahsulotlar bilan cheklanmaydi. Ular obro'-e'tibor (reputation)ga ega mahsulotlarga ham qo'llanadi. Rangnekar ta'kidlaganidek, "obro'"ning alohida ko'rsatib o'tilishi maxsus sifati yoki xususiyati bo'lmasa ham mashhur bo'lgan, ammo tovar kelib chiqqan joy nomi sifatida himoyaga mos kelmagan mahsulotlarga himoya berish imkonini yaratadi³. Ammo shuni ham unutmaslik lozimki, geografik ko'rsatkichlar individuallashtirish vositasi sanaladi, shu jihatdan uning sfati, obro'si yoki xususiyati "farqlovchi" bo'lishi ham talab etiladi. Bunda mahsulotning obro'si, sifati yoki xususiyati 2 xil omilga ko'ra tavsiflanadi: **tabiat omili** va **inson omili**. Ayrim tovarlarning geografik ko'rsatkich deya e'tirof etilishiga muayyan hududning tabiati ta'sir o'tkazsa (Roquefort pishlog'i), ayrim tovarlarda inson omili (Chust pichog'i) muhim rol o'ynaydi. Inson omili deganda aynan ma'lum bir hududda yashovchi aholining hududga xos an'anaviy bilimlari, mahorati, texnologiya yoki ishlab chiqarish usullari tushuniladi. Tadqiqotchi Maskusning ta'kidlashicha, Geografik ko'rsatkichlardagi "obro'" mahsulotning iqlim yoki tuproq sifatidan kelib chiqadigan jismoniy xususiyatlaridan doimo vujudga kelmasligi mumkin, balki geografik hududga xos bo'lgan boshqa

¹ "Geografik ko'rsatkichlar to'g'risida" Qonun. O'RQ-757. 03.03.2022. 4-modda. <https://lex.uz/docs/-5889882>.

² WIPO Standing Committee on the Law of Trademarks, Industrial Designs and Geographical Indications (SCT), "Geographical Indications", Document SCT/10/4, 25 March 2003, para.10.

³ Dwigen Rangnekar, "Demanding Stronger Protection for Geographical Indications—The Relationship between Local Knowledge Information and Reputation" (2004) United Nations University, Discussion Paper Series No.2004/11, p.11.

omillar — masalan, “mahalliy ixtirochilik” (local inventiveness) orqali ham shakllanishi mumkin⁴.

Statistik ma'lumotlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, 2022-yildan beri 3 yildan ortiq davr mobaynida respublika bo'ylab 17 ta geografik ko'rsatkich ro'yxatga olingan⁵. Eng ko'p geografik ko'rsatkich Samarqand viloyatida ro'yxatdan o'tkazilgan bo'lsa, Navoiy, Sirdaryo, Farg'ona va Toshkent shaharlarida hanuzgacha geografik ko'rsatkich ro'yxatdan o'tmagan. Yana bir muhim jihatga e'tibor qaratmoqchimizki, yurtimizda ro'yxatdan o'tgan geografik ko'rsatkichlarning aksariyat qismi, “Sanoat mulki muhofazasi” O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Intellectul mulk elektron davalat xizmatlari portalida e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, inson omili orqali o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan geografik ko'rsatkichlar hisoblanadi. Chust pichog'i va Chust do'ppisi bunda yaqqol misol bo'la oladi.

Endi esa e'tiboringizni geografik ko'rsatkichlarning sifati va xususiyatlarining nafaqat iste'molchilar huquqlari nuqtai nazaridan balki geografik ko'rsatkich ro'yxatdan o'tgan hududdagi mahalliy ishlab chiqaruvchilarning huquqlari nuqtai nazaridan ham naqadar muhim ahamiyatli ekanligiga qaratmoqchiman. Undan oldin esa qonunchilikka bir nazar tashlashni maqsadga muvofiq deb o'ylayman. “Geografik ko'rsatkichlar to'g'risida”gi qonunning 5-moddasi geografik ko'rsatkichlardan foydalanish haqida so'z yuritadi:

“Agar geografik ko'rsatkichni ro'yxatdan o'tkazgan shaxs muayyan sifati, nom qozonganligi yoki boshqa xususiyatlari sezilarli darajada uning geografik kelib chiqishiga bog'liq bo'lgan tovarni ishlab chiqarayotgan bo'lsa, mazkur shaxs ushbu geografik ko'rsatkichdan foydalanish huquqini oladi.

Ushbu Qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan geografik ko'rsatkichdan foydalanish huquqi xuddi shu geografik obyektida joylashgan va xuddi shunday xususiyatlarga ega bo'lgan tovar ishlab chiqarayotgan boshqa yuridik yoki jismoniy shaxsga ham berilishi mumkin.”⁶

Bundan quyidagilar anglashilmoqda, birinchidan, geografik ko'rsatkichni davlat ro'yxatidan tovarning bevosita ishlab chiqaruvchisi emas balki, istalgan manfaatdor shaxs o'tkazishi mumkin, misol uchun mahalliy hokimliklar.

Ikkinchidan, agar geografik ko'rsatkichni ro'yxatdan o'tkazayotgan shaxs muayyan sifati, nom qozonganligi yoki boshqa xususiyatlari sezilarli darajada uning geografik kelib chiqishiga bog'liq bo'lgan tovarni ishlab chiqarayotgan bo'lsa, ya'ni

⁴ Keith E. Maskus, “Observations on the Development Potential of Geographical Indications”, p.1, available at: <http://www.ycsg.yale.edu/documents/papers/Maskus.doc.2014>.

⁵ www.im.adliya.uz saytidan

⁶ “Geografik ko'rsatkichlar to'g'risida” Qonun. O'RQ-757. 03.03.2022. 5-modda. <https://lex.uz/docs/-5889882>.

o‘zi ro‘yxatdan o‘tkazayotgan tovarning ishlab chiqaruvchisi bo‘lsa, mazkur geografik ko‘rsatkichdan foydalanish huquqini qo‘lga kiritishi mumkin.

Uchinchidan esa, umuman ro‘yxatga olish jarayonida ishtirok etmagan, lekin mazkur geografik ko‘rsatkichning tavsif qismida bayon etilgan sifat yoki xususiyatga ega bo‘lgan tovarni ishlab chiqarayotgan bo‘lsa, mazkur geografik ko‘rsatkichdan foydalanish huquqiga ega bo‘lishi mumkin.

Shu o‘rinda xorij tajribasini ham keltirib o‘tish joiz, Janubiy Korea tajribasida geografik ko‘rsatkichlar bir necha normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solingan. Eng asosiysi esa “Savdo belgisi to‘g‘risida”gi qonundir. Ushbu normativ hujjatga muvofiq geografik ko‘rsatkichlar ikki xil shaklda muhofazaga olinishi mumkin. Ular quyidagilar:

- “Geografik ko‘rsatkichli jamoaviy belgi”si orqali (2004-yil)
- “Geografik ko‘rsatkichli sertifikat belgi”si orqali (2011-yil).

“Geografik ko‘rsatkichli jamoaviy belgi”ni ro‘yxatdan o‘tkazish faqat birlashma shaklidagi yuridik shaxslar tomonidan talabnoma topshirish orqali amalga oshiriladi. Lekin birlashma tarkibidagi yuridik shaxslarning barchasi tovar ishlab chiqaruvchi tashkilot bo‘lishi talab etilmaydi. Bu faqat sotish bilan shug‘ullanuvchi yoki birlashmaga yuridik xizmat ko‘rsatuvchi yuridik shaxs bo‘lishi ham mumkin. Bitta yuridik yoki jismoniy shaxs tomonidan geografik ko‘rsatkichni ro‘yxatdan o‘tkazish uchun talabnoma topshirib bo‘lmaydi.⁷ Milliy qonunchiligimizdan farqli jihati ham aynan shunda. “Geografik ko‘rsatkichli sertifikat belgi”si esa bizning qonunchiligimizda mavjud bo‘lmagan tartib bo‘lib, istalgan jismoniy yoki yuridik shaxs “Geografik ko‘rsatkichli sertifikat belgi”sini davlat ro‘yxatidan o‘tkazishi mumkin, lekin ushbu shaxs geografik ko‘rsatkich bilan muhofaza qilinayotgan tovarni ishlab chiqaruvchisi bo‘lmasligi lozim. Geografik ko‘rsatkichli sertifikatlash belgisi ishlab chiqaruvchi yoki qayta ishlovchi emas, balki sertifikatlash faoliyatini yurituvchi jismoniy shaxs, korporatsiya yoki har qanday turdagi tashkilot tomonidan talabnoma berilgan taqdirda ro‘yxatdan o‘tkazilishi mumkin. Sertifikatlash belgisi iste’molchilar manfaatlarini himoya qilish uchun xizmat qilib, sifatli mahsulot ishlab chiqara oladigan shaxslarga undan foydalanish huquqini beradi. geografik ko‘rsatkichli sertifikatlash belgisidan farqli o‘laroq, geografik ko‘rsatkichli jamoaviy belgining asosiy maqsadi ma’lum bir korxonaga tegishli mahsulotlarni boshqa korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlardan farqlab olish imkoniyatini yaratishdir. Yanada aniqroq tushuntiradigan bo‘lsak, geografik ko‘rsatkichli sertifikatlash belgisi aynan mahsulot ishlab chiqaruvchi tomonidan emas balki, mahalliy hokimiyat yoki xususiy shaxslar tomonidan olinadi va ishlab

⁷ Trademark Act of Korea. Article 83. <https://www.kipo.go.kr/>

chiqaruvchilarning mazkur mahsulotni aynan sertifikatlangan sifatda va xususiyatda ishlab chiqarilayotganlik holatini nazorat qilib turadi. Bundan kelib chiqadiki, agar geografik ko'rsatkichli sertifikatlash belgisini ro'yxatdan o'tkazmoqchi bo'lgan talabgor aynan shu mahsulotni ishlab chiqarsa va/yoki qayta ishlasa, uning talabnomasi o'z-o'zidan rad etiladi. Sababi esa juda oddiy, o'zi ishlab chiqarayotgan mahsulotning sifatini tekshirishda shaffoflikka bu to'sqinlik qiladi.

Bizning milliy qonunchiligimizda geografik ko'rsatkichlarning sifat nazoratini amalga oshirishda Adliya vazirligi asosiy rol o'ynaydi. "Geografik ko'rsatkichlar to'g'risidagi qonunning 29-moddasida geografik ko'rsatkichlarning belgilangan talablarga muvofiqligini ta'minlash haqida qoidalar belgilangan:

"Guvohnomalarning egalari tovarlarning reyestrda ko'rsatilgan xususiyatlarga muvofiqligini ta'minlashi shart.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va (yoki) tegishli vazirlik, idora yoki boshqa tashkilot qaysi tovarlarga nisbatan geografik ko'rsatkich ro'yxatdan o'tkazilgan bo'lsa, o'sha tovarlarning xususiyatlari saqlab qolinishi ustidan nazoratni amalga oshiradi, shu jumladan mazkur geografik obyekt uchun xos bo'lgan sharoitlar yo'qolganligi to'g'risida hamda geografik ko'rsatkich o'ziga nisbatan ro'yxatdan o'tkazilgan, reyestrda ko'rsatilgan xususiyatlarga ega bo'lgan tovarlarni ishlab chiqarish mumkin emasligi haqida xulosa beradi.

Birlashmalar geografik ko'rsatkich bilan tamg'alangan va ushbu birlashmaga kiruvchi shaxslar tomonidan ishlab chiqariladigan tovarlarning xususiyatlariga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirishga haqli. Davlat bunday birlashmalarni qonunchilikda belgilangan tartibda qo'llab-quvvatlashi mumkin."⁸

Ushbu moddaning nomida qayd etilgan belgilangan talablar qayerda belgilangan? Geografik ko'rsatkichni davlat ro'yxatidan o'tkazayotgan vaqtda talabnoma beruvchi talabnomada quyidagi ma'lumotlarni taqdim etadi: tovarning geografik jihatdan kelib chiqishiga, mazkur geografik obyekt uchun xos bo'lgan tabiiy sharoitlarga va (yoki) inson omillariga sezilarli darajada bog'liq bo'lgan tovar xususiyatlarining tavsifi, shu jumladan tovarni ishlab chiqarish uchun foydalaniladigan boshlang'ich materialning tavsifi, tovarning fizik, kimyoviy, mikrobiologik, organoleptik yoki badiiy xususiyatlari va tovarning xususiyatlari u ishlab chiqarilayotgan joyga bog'liq ekanligiga taalluqli ma'lumotlar.

Aynan ushbu ma'lumotlar geografik ko'rsatkich davlat ro'yxatidan o'tganidan so'ng, Qonunning 29-moddasidagi "belgilangan talablar" deb hisoblanadi.

Demak, dastlabki sifat kafolati qonun chiqaruvchi tomonidan tovarni ishlab chiqaruvchisiga yuklatilgan. Shu bilan birga qonun chiqaruvchi agar geografik

⁸ <https://lex.uz/docs/-5889882>

ko'rsatkich birlashma tomonidan ro'yxatdan o'tkazilgan bo'lsa yoki birlashma geografik ko'rsatkichdan foydalanish huquqini qo'lga kiritisa, ushbu birlashma tarkibiga kiruvchi shaxslar bir-birlarining ishlab chiqaradigan tovarlarining belgilangan talablarga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirishga vakolat bergan. Hattoki bunday harakatlar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi mumkinligi ham ta'kidlangan. Bu normalar 2022-yil qonun qabul qilinishi bilan birga kuchga kirgan bo'lsa, 29-moddaning 2-qismi O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 16-yanvarda ushbu qonunga qo'shimcha kiritish orqali qo'shilgan. Unda nafaqat Adliya vazirligi balki, boshqa tegishli vazirlik va tashkilotlar ham geografik ko'rsatkichning belgilangan talablarga muvofiqligini tekshirishi mumkin. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad esa, tekshiruvlarning maxsus soha vakillari tomonidan amalga oshirilishi ta'minlashdir.

Bundan tashqari mamlakatimizda Geografik ko'rsatkich bilan tamg'alangan tovarlarni sertifikatlashtirish masalasi ham mavjud bo'lib, bu to'g'risida Qonuning 29-moddasi 4-qismida norma kiritilgan bo'lsa-da, batafsil tartib haligacha ishlab chiqilmagan. Buni esa geografik ko'rsatkichlar bilan bog'liq masalalarning nisbatan sekinroq rivojlanayotgani bilan izohlash mumkin. Ammo shunga qaramasdan 2022-yilda qabul qilingan "Geografik ko'rsatkichlarni ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha davlat xizmatini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini"ga 2024-yilda qo'shimcha kiritilib, sertifikatlashtirishga mas'ul idoralarning belgilab qo'yilishi ushbu sohada ish olib borilayotganligidan dalolat beradi: "O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi va Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O'zbekiston texnik jihatdan tartibga solish agentligi o'z vakolatlari doirasida ro'yxatdan o'tkaziladigan geografik ko'rsatkich bilan belgilanishi mo'ljallangan qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat va alkogol mahsulotlari hamda mineral suvlarning xususiyatlarini aniqlashda manfaaddor tadbirkorlik subyektlariga vakolatli inspeksiya organlari va laboratoriyalar faoliyatini yo'lga qo'yishda, shu jumladan faoliyat yuritib kelayotgan akkreditatsiya qilingan sertifikatlashtirish organlari va sinov laboratoriyalari (markazlari) negizida doimiy amaliy yordam ko'rsatadi"⁹.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, geografik ko'rsatkichlar mahsulotning sifati, xususiyati va obro'sini hududiy kelib chiqishi bilan bog'lab himoya qiladigan muhim intellektual mulk obyektidir. Ushbu maqolada ko'rsatilganidek, geografik ko'rsatkichlar mahsulotlarining xususiyatlari tabiiy va inson omillari orqali

⁹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Geografik ko'rsatkichlarni ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha davlat xizmatini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, 13.07.2022 yildagi VMQ-385-son.
<https://lex.uz/docs/-6110887>

shakllanadi: tabiiy omil mahsulotning iqlim, tuproq va boshqa ekologik sharoitlari bilan belgilanadi (masalan, Roquefort pishlog'i), inson omili esa mahalliy ishlab chiqaruvchilarning an'anaviy bilimlari, mahorati va ishlab chiqarish usullari orqali ifodalanadi (masalan, Chust pichog'i).

Sifat kafolatini ta'minlash mexanizmlari qonuniy va tizimli nazoratga asoslangan: ishlab chiqaruvchilar tomonidan ichki nazorat, davlat organlari tomonidan doimiy monitoring va sertifikatlashtirish orqali GI mahsulotlarining hududiy kelib chiqishi va xususiyatlariga mosligi tekshiriladi. Bu tizim nafaqat iste'molchilarga sifatli va noyob mahsulotlarni kafolatlash imkonini beradi, balki mahalliy ishlab chiqaruvchilarning huquqlari va hududiy merosni himoya qilishga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, mustahkam huquqiy asos va samarali sifat nazorati mexanizmlari geografik ko'rsatkichlar bilan muhofazaga olingan mahsulotlarning haqiqiylikini, obro'sini va noyob xususiyatlarini saqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. WIPO Standing Committee on the Law of Trademarks, Industrial Designs and Geographical Indications (SCT), "Geographical Indications", Document SCT/10/4, 25 March 2003, para.10.
2. Dwigen Rangnekar, "Demanding Stronger Protection for Geographical Indications—The Relationship between Local Knowledge Information and Reputation" (2004) United Nations University, Discussion Paper Series No.2004/11, p.11.
3. Keith E. Maskus, "Observations on the Development Potential of Geographical Indications", p.1, available at: <http://www.ycsg.yale.edu/documents/papers/Maskus.doc>.2014.
4. Ingyu Kim. 2024. A Study on Geographical Indications in Korea. <https://space.snu.ac.kr/>
5. O'zbekiston Respublikasining "Geografik ko'rsatkichlar to'g'risida"gi qonuni, 03.03.2022 yildagi O'RQ-757-son <https://lex.uz/docs/-5889882>
6. Trademark Act of Korea. Article 83. <https://www.kipo.go.kr/>
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Geografik ko'rsatkichlarni ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha davlat xizmatini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, 13.07.2022 yildagi VMQ-385-son. <https://lex.uz/docs/-6110887>
8. www.im.adliya.uz sayti